

Turk xalq to'y marosimlarida qizil rangning ramziy ma'nolari

Selma Ozan Yujel qizi

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti

2-kurs lingvistika mutaxassisligi magistranti

selmaozan702@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola turk xalq to'y marosimlarining o'ziga xosligi hamda qizil rangning ramziy ma'no ifoda etishiga bag'ishlanadi. To'y marosimida uchraydigan qizil rangning ramziy ma'nolari misollar tariqasida izohlab beriladi.

Kalit so'zlar: Madaniy kod, marosim, ramz, rang, kuşak bağlama

Abstract: This article is dedicated to the uniqueness of Turkish folk wedding ceremonies and the symbolic expression of red color. The symbolic meaning of the red color found in the wedding ceremony are explained as examples.

Key words: cultural code, ceremony, symbol, color, girdle binding

KIRISH

Har bir millat o'z urf-odatlarini, qadriyatlarini hamda madaniyatiga ega. Binobarin, har bir jamiyat o'z madaniy kodlarini yaratadi natijada ushbu kodlarni ramziylashtirib jamiyatga oid bo'lgan ma'naviy madaniy me'roslar kelajak naslga yetkaziladi. Urf-odat va an'analar nasldan naslga o'tib boradigan ma'naviy madaniy me'roslar sirasiga kiradi. Marosimlar esa jamiyatga xos bo'lgan e'tiqod va urf-odatlarni o'z ichiga oladi. O'zbek

tilining izohli lugʻatida marosim turli diniy, anʻanaviy yoki boshqa tantanaviy tadbir sifatida izohlangan¹.

Folklorshunos olimi Alaviya Muzayana taʼkidlashicha, “Toʻy – ikki yoshning boshini qovushtirish, kelajakda birga yashash, umrbod bir-birlariga mehr-muhabbat qoʻyish, naslni davom ettirishday ahd-u paymonga koʻpchilik oldida muhr bosiladigan kun²” hisoblanadi. Turk madaniyatida oila qurish hamda farzand egasi boʻlish juda muhim qoidalardan biridir. Inson oila qurishi natijasida hayotida yangi sahifa ochiladi. Nikoh yigit va qizning oila qurishi bilan birga ikki tomon oilalar oʻrtasida oʻrnatiladigan hamjihatlik nuqtai nazaridan muhim voqelikni tashkil etadi³. Ikki yoshning nikohi din, qonun hamda jamiyat aʼzolarining roziligi, guvohligi asosida haqiqiy turmushga aylanadi. Turk xalq marosimlarida toʻy bazmiga oid koʻplab urf-odat, anʻana mavjuddir. Toʻyni urf-odatlarga binoan tashkillashtirishga katta kuch-gʻayrat sarf etiladi. Turkiyaning maʼdaniy oʻzgarishlar sodir boʻlgan katta hududlarida koʻrishib tanishib turmush qurish avj olgan boʻlsa, qadriyatlar hamon hukmron boʻlgan hududlarda “gözüculük” (soʻvchilik) orqali nikoh qurish davom etmoqda.

Darhaqiqat turmush qurishning anʻanaviy koʻrinishlaridan biri bu “beşik kertme” usuli hisoblanadi⁴. Anʻanaga koʻra ikki yoshning ota-onasi yoshlar tugʻilmasidan oldin yokida tugʻilganidan soʻng bir-biriga beshikkerti qiladi. Turk xalqi toʻy marosimlarida ranglar milliy liboslar, urf-odatlar, marosim qoʻshiqlari, tilaklari shuningdek iboralarida oʻz aksini topadi.

Inson zoti mavjud boʻlibdiki, oʻz fikrini yetkazishning turli usullarini topishga harakat qilgan. Ushbu usullar qatoridan ranglar ham oʻz joyini egallaydi. Insonlar qadimdan ranglarga katta eʼtibor qaratgan shuningdek ularga turli xil maʼno yuklagan.

¹ Hojiyev A, Nurmonov A, Zaynabiddinov S, Kokren K, Saidxonov M, Sobirov A, Quronov D. Hozirgi oʻzbek tili faol soʻzlarining izohli lugʻati. – T.: Sharq nashriyoti -matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2001. – B.129.

² Alaviya M. Oʻzbek xalq marosim qoʻshiqlari. – T.: Oʻzbekiston SSR "Fan" nashriyoti, 1974. – B. 153.

³ Örnek S.V. Türk halkbilimi-Ankara.: Kültür bakanlığı, 2000. – S. 185.

⁴ Örnek S.V. Etnoloji sözlüğü. – Ankara.: Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi yayınları, 1971. – S. 46.

O‘tmishdan to hozirgi kungacha ijtimoiy hamda e‘tiqodlarga tayangan marosimlarda uchraydigan ranglar asosan oq, qizil, qora va sariqdir. Ranglar ifoda etgan ma’nolar deyarli har bir jamiyatda funksional o‘rin egallaydi. Rang so‘zi turk tiliga fors tilidan (رنگ) kirib shundayligicha qabul qilingan. Rang so‘ziga turli xil ta’riflar, izohlar keltirilgan. Shulardan Kubbealti Lugati’da,

1. **Rang** – jismlar tomonidan aks etgan yorug‘likning ko‘zga ta’siri natijasida paydo bo‘ladigan sezgi;
2. Tashqi ko‘rinish, uslub, shakl, rasm sifatida keltirilgan⁵.

Rang tushunchasi ma’no jihatidan ko‘p qirralidir. Xususan, ranglarning majoziy ma’nolari va ramziy qo‘llanishlari jamiyatdan jamiyatga va insondan insonga farq qiladi. Qolaversa ranglar, madaniy ramzlardir. Ranglar turli jamiyatlar va madaniyatlarda ma’lum e‘tiqodlar, toifalar va ayrim insonlarni ramziylashtirish uchun ishlatilgan. Bu holat islomgacha bo‘lgan davrda ham, islomdan keyingi tarixda ham o‘zgarishsiz qolgan⁶. Ramzlar umumiy madaniy doiradagilarni yaqin, o‘xshash va bir xil bo‘lishga undaydi⁷.

Boshqa tomondan, ramzlar xalqning tarixning tadrijiy boshqichlarida qoldirgan izlariga o‘xshaydi. O‘zida jamiyat hayotini aks ettiradi⁸. Misol tariqasida nikoh marosimida ikki yoshning qo‘liga nikoh uzuklari bilan birga *qizil* rangli tasma bog‘lanadi. Uzukdagi tasma ranglari o‘zida farqli ma’nolarni kasb etadi. *Qizil*- sevgi, *oq*- poklik, *sariq*- baxt hamda do‘stlik, *yashil*- rizq va baraka, *ko‘k*- sadoqatni anglatadi⁹. Turkiyaning Anadolu hududlarida to‘y “*bayrak kaldırma*” (bayroq ko‘tarish) urfi bilan boshlanadi.

⁵ Ayverdi I. Misalli büyük türkçe sözlük. — Istanbul.: Seçil Ofset, 2005.-S. 1021.

⁶ Toker I. Renk simgeçiliği ve Din.-Ankara.:Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 50, 2009. — S. 93.

⁷ Koca S.K. Genel hatları ile kültür ve sembol ilişkisi. SAU Fen Edebiyat Dergisi II, 2010. S.87.

⁸ Koca S.K. Türk Kültüründe ongunlar ve semboller.S— akarya.: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. — S. 29.

⁹ <https://www.soflowers.com.tr/yuzuk-kurdelesinin-nisan-ve-soz-torenlerindeki-anlami>

Kuyov tomondan qariyalardan birining hassasiga salovotlar bilan *qizil ro'mol* bog'lanadi¹⁰. Kuyov yigit ushbu hassani uch marotaba tebratadi.

Albatta urf-odatlarda aks etgan *qizil* rang turk xalq qo'shiqlarida ham namoyon bo'ladi:

*Allı bayrağını açın,
Çerkez atlısını seçin,
Ben oğluma düğün gurdum,
Gelinnik asbabin biçin*¹¹.

*(Qizil bayroqni oching
Cherkes otin keltiring
O'g'limni uylantirarman
Kelinlik ko'ylagin biching*

Shuningdek "*kuşak bağlama*" urfi ham to'y marosimlarining ajralmas odati hisoblanadi. Kelinning otasi yoki aka-ukasi kelin o'z ota dargohidan ketayotgan kun *qizil* rangli belbog'ni kelinning beliga uch marotaba aylantirib bog'laydi. Ushbu *qizil* rang *bokiralik ramzi* ekanligi hamda kelinning boradigan xonadoniga *rizq*, *baraka* olib borishiga ishoniladi¹². Shu bilan birga *qizil-yashil yopinchiqlar* turk xalq madaniyatiga xos unsur hisoblanadi. Kelinning beliga *qizil* belbog' bilan birga boshiga *qizil* yopinchiq taqiladi va bunga turklar "*al duvak*" deyishadi. Binobarin to'y arafasida kelingga *baxt*

¹⁰ Ergun P. Türk gelininin mitolojik göçü. – Balıkesir.: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010. – S. 281.

¹¹ Temiz M. Andırın- Kahraman Maraştan derlenen ağıtlar inceleme metin. – Elazığ.: Fırat Üniversitesi, 2005. – S. 275.

¹² Artun E. Türk Halkbilimi. – Ankara.: Karahan kitabevi, 2013. – S. 196.

kaliti sifatida qaraladi¹³. Reşat Gençning ta'kidlashicha *qizil yopinchiq kelinlik* ramzini anglatadi¹⁴. Ko'rib turganimizdek *qizil* rang turk madaniyatida katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Alaviya M. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari. – T.: O'zbekiston SSR "Fan" nashriyoti, 1974. – B. 220.
2. Ayverdi I. Misalli büyük türkçe sözlük.-Istanbul.: Seçil Ofset, 2005. – S. 1040.
3. Artun E. Türk Halkbilimi. – Ankara.: Karahan kitabevi, 2013. – S. 551.
4. Ergun P. Türk gelininin mitolojik göçü. – Balıkesir.: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010. – S. 16.
5. Genç R. Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı, kırmızı, yeşil. – Ankara.: Atatürk kültür merkezi başkanlığı yayınları, 1999. – S.73.
6. Hojiyev A, Nurmonov A, Zaynabiddinov S, Kokren K, Saidxonov M, Sobirov A, Quronov D. Hozirgi o'zbek tili faol so'zlarining izohli lug'ati. –T.: Sharq nashriyoti - matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2001. – B.336.
7. Koca S.K. Genel hatları ile kültür ve sembol ilişkisi. SAU Fen Edebiyat Dergisi II, 2010. – S.8.
8. Koca S.K. Türk Kültüründe ongunlar ve semboller. – Sakarya.: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004. – S. 98.
9. Kalafat Y. Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri. – Ankara.: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990. – S. 551.
10. Temiz M. Andırın- Kahraman Maraştan derlenen ağıtlar inceleme metin. – Elazığ.: Fırat Üniversitesi, 2005. – S. 754.

¹³ Kalafat Y. Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri. – Ankara.: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990. – S. 92.

¹⁴ Genç R. Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı, kırmızı, yeşil. – Ankara.: Atatürk kültür merkezi başkanlığı yayınları, 1999. – S. 17.

11. Toker I. Renk simgeçiliği ve Din. – Ankara.:Türk Kùltür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlılığı ve Bu Karşıtlılığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi 50, 2009. – S. 20.
12. Örnek S.V. Etnoloji sözlüğü. – Ankara.: Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakùltesi yayınları, 1971. – S. 267.
13. Örnek S.V. Türk halkbilimi.– Ankara.: Kùltür bakanlığı, 2000. – S. 314.